

Zor Zamanda Siyaset: İsrail-Türkiye İlişkileri

Mensur Akgün, Sabiha Senyücel Gündoğar & Aybars Görgülü

TESEV
DIŞ POLİTİKA
PROGRAMI

GİRİŞ

Son yıllarda Türkiye dış politikasının önemli gündem maddelerinden birisi olan İsrail-Türkiye ilişkileri sıklıkla yaşanan krizlerin etkisiyle oldukça sorunlu bir dönemden geçiyor. Temmuz 2014'te İsrail'in Gazze'ye yönelik askeri harekâtı ve 2000'den fazla Filistinlinin hayatını kaybetmesiyle beraber iki ülke ilişkilerinin normalleşmesi ve kısa sürede eski ortaklık günlerine dönmeleri kolay görünmüyor. Türkiye ve İsrail'in siyasi, ekonomik, askeri ve sosyal alanlarda sahip olduğu iyi ilişkiler son beş yılda büyük oranda geriledi. Ancak her iki ülke de bölgede kritik roller oynamaya devam etmekte, bu da İsrail-Türkiye işbirliği ve diyalogu için yardımcı bir zemin yaratmayı gerekli kılmaktadır.

İsrail'in bağımsız bir devlet olarak kurulmasının ardından İsrail-Türkiye ilişkileri genel olarak Filistin sorunu endeksli gelişti; Türkiyeli karar alıcılar Filistin sorununa yakın durarak İsrail ile ilişkileri genellikle bu perspektiften şekillendirdiler. Dönemsel krizlerin etkisiyle inişli çıkışlı bir seyir izleyen ilişkiler; PKK ile mücadele, ABD ile ilişkilerin niteliği, Ermeni soykırımı meselesi gibi alanlarda işbirliği imkânlarına şahit oldu. Bugün itibarıyla bakıldığında yine büyük bir kriz yaşayan İsrail-Türkiye ilişkileri, tüm bölgeyi tehdit eden istikrarsızlık karşısında yeni bir sınavdan geçiyor. Özellikle Türkiye'nin yakın çevresinde yaşanan savaşlar ve bölgesel krizler Türkiye'yi diplomatik ilişkileri askıya aldığı ülkelerle yakınlaşma ve ilişkileri düzeltme konusunda harekete geçmeye sevk ediyor. Bölgede Türkiye'yi hasım olarak görmeyen bir İsrail ile geliştirilecek ilişkiler Türkiye'nin

bölgesel sorunlar ile mücadele etme kapasitesini yükseltme şansına da sahip.

Bizler, TESEV Dış Politika Programı olarak iki ülke ilişkilerinin mevcut durumunun istikrardan yoksun olan bölgede tüm taraflara zarar verdiğinden hareketle, alternatif işbirliği alanlarını araştırmak ve ikili ilişkilerin mevcut durumunu tartışmak amacıyla bir dizi çalışma gerçekleştirdik. İlki 2 Ekim 2013'te İstanbul'da, ikincisi de 22 Aralık 2013'te Kudüs'te olmak üzere iki yuvarlak masa toplantısı düzenledik. Düzenlediğimiz yuvarlak masa toplantılarında İsrail ve Türkiye'den politikacı, gazeteci, akademisyen, sivil toplum temsilcileri ve uzmanlar bir araya geldi. Ortadoğu'da yaşanan sıcak gelişmelere odaklanarak alternatif işbirliği alanları masaya yatırıldı. Türkiye ve İsrail arasındaki güncel gelişmeler ve iki ülkenin iç politikalarındaki gelişmelerin ikili ilişkilere nasıl yansdığı; Suriye krizi, Mısır'da yaşanan darbe ve Türkiye ile İsrail'in son gelişmeler çerçevesinde bölgesel duruşları ve çıkarları detaylıca tartışıldı.

Bu yuvarlak masa toplantılarına ek olarak 6-8 Temmuz 2014 tarihlerinde İsrail'e bir ziyaret gerçekleştirilerek başta İsrail Dışişleri Bakanlığı'ndan yetkililer olmak üzere gazeteciler ve çeşitli uzmanlarla fikir alışverişinde bulunuldu. Bu raporda da İsrail-Türkiye ilişkilerinin tarihsel arka planına, mevcut durumuna ve potansiyel işbirliği alanlarına değiniyoruz. Nihai amacımız iki ülke ilişkilerinin normalleşmesine katkıda bulunmak. Ancak bu yoldaki zorlukların farkındayız ve var olan koşullarda bir mucizenin gerçekleşemeyeceğini görüyoruz.

Mensur Akgün:
Prof.Dr. Mensur Akgün
TESEV Dış Politika
Programı'nın
danışmanlığını
yapmaktadır. Kültür
Üniversitesi bünyesindeki
Küresel ve Siyasal
Eğilimler Merkezi'nin
Direktörü olan Prof.Dr.
Akgün, ayrıca Kültür
Üniversitesi Uluslararası
İlişkiler Bölümü'nde
öğretim görevlisidir.

**Sabiha Senyücel
Gündoğar:**
TESEV Dış Politika
Programı'nın direktörüdür.

Aybars Görgülü,
TESEV Dış Politika
Programı'nda program
yöneticisi olarak
çalışmaktadır. Dr. Görgülü
ayrıca İstanbul Kültür
Üniversitesi'nde öğretim
görevlisidir.

TARİHSEL ARKA PLAN

İsrail'i tanıdığı 1949 yılından bu yana ilişkiler, Türkiye dış politikasının önemli ve çetrefilli konularından biri oldu. Bilindiği gibi Türkiye her ne kadar Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'nun Filistin'in bölünmesini öneren planına olumsuz oy vermiş olsa da, Mart 1949'da İsrail'i tanıyan çoğunluğu Müslüman ilk ülke oldu. Ancak sembolik anlamı çok güçlü olan bu tanımaya rağmen ilişkilerde sürekli inişler ve çıkışlar yaşandı.

İlk kriz Süveyş Kanalı krizi nedeni ile 1956'da İsrail'in Mısır'ı işgal etmesi sırasında ortaya çıktı. Türkiye, İsrail ile diplomatik ilişkilerini ilk kez bu tarihte maslahatgüzarlık seviyesine indirdi ve 1980 yılına kadar da bu seviyede tuttu. Süveyş Kanalı krizinin sona ermesi ve İsrail'in işgal ettiği Sina Yarımadası'ndan çekilmesinden sonra ilişkilerde yumuşama olduysa da tam normalleşme sağlanamadı. 1967 yılında patlak veren İkinci Arap – İsrail savaşında Türkiye olaylara direk müdahil olmamayı tercih ederek İncirlik Üssü'nün ABD tarafından kullanılmasına izin vermedi, bununla beraber Arap ülkelerine silah yardımı yapılmasına da kolaylık sağlamadı.

Türkiye, Filistin Kurtuluş Örgütü'nü (FKÖ) 1975 yılında FKÖ Siyasi Büro Şefi Faruk Kaddumi'nin Ankara'yı ziyaret etmesi sırasında tanıdı. Mayıs 1976'da İstanbul'da yapılan İslam Konferansı Örgütü toplantısı esnasında FKÖ'nün Ankara'da temsilcilik açmasına izin verdi ve ilişkiler ivme kazandı. FKÖ lideri Yaser Arafat'ın Ankara'yı ziyaret ederek Ecevit ile görüştüğü 1979 yılında Filistinli gerillaların görevli iki Türk polisini öldürmesi ve sonrasında Ankara'daki Mısır Büyükelçiliği'ni işgal etmesi büyük tepki toplasa da, Türkiye'deki FKÖ temsilciliği faaliyetlerine fiilen devam etti. Aynı 1967'deki gibi 1973'teki Üçüncü Arap – İsrail savaşında Türkiye yine İncirlik Üssü'nü kullanıma açmadı. Ancak Sovyetler Birliği'nin Türkiye hava sahasını kullanarak Arap

ülkelerine silah yardımı yapmasını kabul ederek duruşundaki değişimi ortaya koydu.

1980 yılına gelindiğinde ilişkiler gergin başladı. İsrail'in Doğu Kudüs'ü ilhak ederek birleşik Kudüs şehrini İsrail'in 'bölünmez ve ebedi' başkenti ilan etmesi Türkiye'de tepkiyle karşılandı.¹ Türkiye Kudüs'ü İsrail toprağı olarak tanımayacağını ilan etti, diplomatik ilişkileri en alt düzeye indirdiğini açıkladı ve kamuoyundaki tepkilerin dinmemesi üzerine Doğu Kudüs'teki Başkonsolosluğunu da geçici olarak kapattı. Bu yıllarda Türkiye BM'de Filistin üzerine sunulan ve Filistinlilerin haklarını koruyan her türlü tasarıya destek verdi. FKÖ Kasım 1988'de Filistin Devleti'ni ilan ettiğinde Türkiye, Mısır, Suriye ve Ürdün gibi Arap ülkelerinden önce Filistin Devleti'ni tanıdı. Ancak ikili ilişkilerdeki gerilime rağmen iki ülke arasında güvenlik işbirliği devam etti. Bu çerçevede, İsrail Beyrut'u işgali esnasında ele geçirdiği PKK ve ASALA hakkındaki bilgi ve belgeleri Türkiye ile paylaştı.

Bu dönemde, Türkiye'nin FKÖ'ye olan tavrında da bazı değişiklikler oldu. Bunun temel nedeni Beyrut'ta yerleşmiş olan PKK ve ASALA gibi Türkiye tarafından terör örgütü olarak kabul edilen oluşumların FKÖ'den maddi ve manevi destek almasıydı. 1991 Körfez Savaşı sonrasında Kuzey Irak'ta oluşan otorite boşluğu ile yaşanan gelişmelerden rahatsız olan Türkiye, bölgedeki politikalarını güvenlik eksenli oluşturmaya başladı. Bu dönemde Suriye, Irak ve İran Türkiye için güvenilemeyecek komşulardı. Bu sebeple de İsrail ile iyi ilişki içerisinde olmak Türkiye için bir güvence olarak görüldü.

1993'te Türkiye İsrail ile olan diplomatik ilişki seviyesini yeniden büyükelçilik düzeyine yükseltti ve eş zamanlı olarak 1980 yılında kapatılan Doğu Kudüs'teki Başkonsolosluk

¹ Çelikkol, O. (2014) *'One Minute'ten Mavi Marmara'ya: Türkiye – İsrail İlişkiler'*: Doğan Kitap, İstanbul. pp:65

görev alanı Doğu ve Batı Kudüs, Batı Şeria ve Gazze Şeridi olmak üzere tekrar açıldı. Bu şekilde Türkiye bir yandan Arap ülkeleriyle olan ilişkilerini geliştirirken, bir yandan da İsrail ile olan işbirliğini sürdürmesi için daha uygun bir ortam yaratmış oldu.

İlişkilerin gelişmesini ve derinleşmesini sağlayan temel neden 1991 Körfez Savaşı'ı ertesinde başlatılan Madrid görüşmeleri ve onu takip eden Oslo Barış Süreci'nin bölgede yarattığı yumuşamaydı. Bir diğer nedense, Türkiye'nin içeride yaşanan insan hakları ihlalleri yüzünden Avrupa Birliği ve ABD ile olan ilişkilerinde sıkıntılar yaşamaması ve bu ülkelerin Türkiye'ye silah satışını durdurmalarıydı. Bu dönemde iki ülke orduları arasında doğrudan ilişki kuruldu ve 1996 yılında imzalanan *Askeri İşbirliği Anlaşması* ile İsrail Türkiye için önemli bir silah tedarikçisi oldu.^{2,3}

Askeri işbirliğinin yanı sıra ABD Kongresi'nde her yıl gündeme gelen Ermeni soykırımı tasarılarına Türkiye'nin kendi sınırlı lobi gücü ile karşı koyamaması, Washington'daki İsrail lobisi ve dolayısıyla İsrail ile yakınlaşmasının bir başka nedeni oldu. Bu dönemde toplumdaki topluma ilişkilerde de bazı olumlu gelişmeler yaşandı. 17 Ağustos 1999 depremi sonrasında İsrail Türkiye'ye yardım gönderen ülkelerden biri oldu. Depremden üç ay sonra İsrail Başbakanı Ehud Barak, deprem bölgesinde İsrail yardımı ile yapılan İsrail Köyü'nü ziyaret etti. Bu ziyaret Türkiye basını tarafından kapsamlı bir şekilde görüldü ve okuyuculara, seyircilere yansıtıldı.

- 2 Türkiye İsrail'den aralarında 'Popeye' füzeleri (88 milyon \$) ve 'Heron' insansız hava araçları (131 milyon \$) olmak üzere çeşitli savaş aletleri satın aldı. Ayrıca Türkiye İsrail'den F-4 savaş uçakları (1,1 milyar \$), F-5 savaş uçakları (130 milyon \$) ve M-60 tankları (754 milyon \$) satın aldı. Çelikkol, O. (2014) 'One Minute'ten Mavi Marmara'ya: Türkiye – İsrail İlişkileri': Doğan Kitap, İstanbul pp: 69
- 3 Akçay, E., & Anlı, İ. A. (2013). "İsrail: Türkiye'siz Güvenlik". *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, pp: 155-162.

2000'li yıllara gelindiğinde ise Türkiye ve İsrail'in bölgede jeo-stratejik bir ortaklık içine girmesini zorunlu kılan koşullar azaldı.⁴ Bu çerçevede doksanlı yılların sonuna doğru İsrail ve Türkiye ilişkilerindeki ivmeli gelişim yavaşlamaya başladı. Bu dönemde başta Suriye olmak üzere 1990'larda ilişkilerin gerilediği Arap ülkeleriyle ilişkiler gelişirken, İsrail ile gerginlikler artmaya başladı.⁵ İsrail'in Filistin'de sivil halka karşı şiddet kullanımına Türkiye'nin uluslararası platformlarda sert eleştiriler getirmesi İsrail'in tepkisine ve ilişkilerin dönemsel gerginlikler yaşamasına neden oldu.

ADALET VE KALKINMA PARTİSİ DÖNEMİNDE İSRAİL-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

2000'li yılların başında her iki ülkede de iktidar değişiklikleri yaşandı. 2001 yılında İsrail'de Likud Partisi, 2002'de Türkiye de ise Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) iktidara geldi. Ariel Sharon'un liderliğini yaptığı Likud Partisi döneminde Türkiye'ye ilişkin İsrail siyasetinde bazı değişik tutumlar söz konusu olmuş, özellikle petrol hatları konusunda İsrail'in siyaset değişikliği içerisinde olduğu görülmüştür. Türkiye'nin de bu dönemde dış siyasetini yeniden şekillendirmeye başlaması İsrail politikasını belirlemede etkili olmuştur. Türkiye bu dönemde Ortadoğu Bölgesi ile daha yakından ilgilenmekte ve komşuları ile geçmişten gelen anlaşmazlıkları çözmeye yönelik bir siyaset izlemekteydi. Bu yönde Suriye ile 1990'lı yıllardan PKK ve su sorunu nedeni ile yaşanan krizler sonrası ilişkilerde olumlu gelişmeler sağlandı. Suriye, Ürdün, Lübnan ve Türkiye arasında serbest ticaret ve dolaşım anlaşmalarının imzalanması mümkün oldu.

İsrail'in Filistin ve Lübnan'a yönelik operasyonları Türkiye tarafından sert bir dille

- 4 Enstitüsü, S. D., & Koordinatörlüğü, U. İ. (2011). *Türkiye-İsrail İlişkileri. SDE Analiz*, pp: 16.
- 5 İlker Aytürk (2011) *The Coming of an Ice Age?, Turkish-Israeli Relations Since 2002, Turkish Studies*, 12:4, , pp: 676

eleştirildi, ancak 2008 yılında İsrail'in Gazze'ye karşı 27 Kasım 2008'de başlattığı Dökme Kurşun Operasyonu ilişkileri en çok geren gelişme oldu. Bu operasyona kadar askeri, ekonomik ve diplomatik ilişkiler normal şekilde devam etti. İki ülke arasındaki ihracat ve ithalat da yükselerek 2008'e kadar arttı.⁶ 2002'de Türk Silahlı Kuvvetlerine ait 12 adet M-60 tankının modernizasyonu projesini İsraili bir firma üstlendi. 2004'de Türkiye ve İsrail arasında uzun zamandır görüşmeleri süren Manavgat Nehri'nden İsrail'e su satılması projesi konusunda anlaşmaya varıldı.

İsrail 2004'te Hamas lideri Abdülaziz el Rantisi'yi öldürdü, kısa bir süre sonra ise Filistin Ulusal yönetim Devlet Başkanı Yaser Arafat vefat etti. İki liderin ölümünün yarattığı otorite boşluğundan istifade eden İsrail, Aralık 2004'te Refah ve Han Yunus Mülteci Kamplarına 'Demir Portakal' adını verdiği askeri bir operasyon başlattı. Türkiye bu operasyonu da sert bir şekilde eleştirdi.⁷ 2006 yılına gelindiğinde Filistin seçimlerini Hamas'ın kazanması, Türkiye'nin Hamas ile yakın ilişkiler kurması ve örgütün Siyasi Büro Şefi Halit Meşal'in Ankara'da ağırlanması İsrail'de büyük rahatsızlık yarattı. İsrail aynı yılın Temmuz ayında ağır silahlar ve hava araçlarıyla Lübnan'a girdi ve bir kez daha ikili ilişkilerde gerginlik yaşandı.⁸

Öte yandan Türkiye'nin İsrail ve Suriye arasındaki barış görüşmelerinde arabulucu olma isteğini iki ülke de olumlu karşıladı. Kasım 2007'de Mahmut Abbas ile aynı zamanda dönemin Cumhurbaşkanı Şimon Peres'in TBMM ziyareti ve buradaki konuşması bölgesel barışın tesisi için umutları artırsa da, sonrasında

yaşanan gelişmeler bu yönde olmadı.⁹ Cumhurbaşkanı Peres'in ardından İsrail Başbakanı Ehud Olmert'in Türkiye ziyareti iki ülke arasında bu seviyede gerçekleşen son ziyaret oldu. Olmert'in Türkiye'yi ziyaret edip o dönem Başbakan olan Erdoğan ile Suriye-İsrail arasında devam eden barış görüşmelerinin detaylarını görüşmesinden dört gün sonra İsrail Gazze'ye yönelik Dökme Kurşun operasyonunu başlattı. Türkiye bu operasyonu kabul edilemez olarak nitelendirdi ve Türkiye'nin Suriye-İsrail arasında arabuluculuk çalışmasında olduğu bir dönemde bu operasyonun yapılmış olmasını güven ortamının İsrail tarafından bozulması olarak değerlendirdi. Başbakan Erdoğan 1391 kişinin öldüğü¹⁰, 4000'den fazla insanın yaralandığı bu operasyon için İsrail'in devlet terörü uyguladığını dile getirdi.

Dökme Kurşun operasyonundan sonra Filistin sorunu İsrail-Türkiye ilişkilerinin neredeyse tek gündem maddesi oldu ve krizler ardı ardına geldi. Operasyondan yaklaşık 2 ay sonra, Davos Zirvesi'nde, aynı panelde yer alan Başbakan Erdoğan ve Cumhurbaşkanı Peres arasında sert bir polemik yaşandı, Erdoğan kendisine konuşmak için yeterli süre tanımayan panel moderatörünü protesto ederek tartışmayı terk etti. Tarihe Başbakan Erdoğan'ın ısrarla söz istemesini yansıtan "One Minute Krizi" olarak geçen bu olay sonrasında iki ülke arasında herhangi bir yumuşama olmadığı gibi bir yıl sonra da "Alçak Koltuk Krizi" yaşandı.

İsrail Dışişleri Bakan Yardımcısı Danny Ayalon Türkiye'de yayınlanan "Kurtlar Vadisi" isimli bir televizyon dizisinde MOSSAD ajanlarının çocuk kaçakçısı olarak gösterilmesine tepki göstermek için Türkiye'nin o dönemki Tel Aviv Büyükelçisi

6 2011 yılı verileri Eylül ayı itibarıyla Dış Ticaret Müsteşarlığı ve Türkiye İstatistik Kurumu'ndan elde edilen bilgilere göre.

7 Enstitüsü, S. D., & Koordinatörlüğü, U. İ. (2011). Türkiye-İsrail İlişkileri. *SDE Analiz*, 16. pp: 43.

8 Banu Eligür (2012) "Crisis in Turkish-Israeli Relations (December 2008-June 2011): From Partnership to Enmity", *Middle Eastern Studies*, 48:3, pp: 431

9 Milliyet (2007) "Memleket İsterim", <http://www.milliyet.com.tr/2007/11/15/yazar/sazak.html> 15.11.2007

10 B'Tselem - The Israeli Information Center for Human Rights in the Occupied Territories Statistics, accessed on 17.11.2014. <http://www.btselem.org/statistics/fatalities/during-cast-lead/by-date-of-event>

Oğuz Çelikkol'u görüşme sırasında kendisinininkinden daha alçak bir koltuğa oturarak yeni bir siyasi krize davetiye çıkardı.¹¹ Siyasi tarihe 'Alçak Koltuk Krizi' olarak geçen bu diplomatik skandal, Türkiye ve İsrail arasında zaten azalmış olan karşılıklı güveni yok olma noktasına getirdi. Ancak İsrail-Türkiye ilişkilerini tamamen kopartan olay, 2010 Mayıs'ında Gazze Şeridi'nde abluka altında yaşayan Filistinli sivillere yardım götürən Mavi Marmara isimli geminin uluslararası sularda İsrail silahlı kuvvetleri tarafından durdurulması ve biri Türkiye kökenli ABD, sekizi Türkiye vatandaşı olmak üzere dokuz kişinin öldürülmesi oldu. Filoda Türklerin dışında Almanya, Amerika, Arap ülkeleri ve İngiltere vatandaşları da bulunuyordu. Yapılan saldırı sonucunda pek çok aktivist ve İsrail askeri de yaralandı. Filoda bulunan ve İsrail'deki İslam hareketi üyesi olan Hanin Zuabi ve Şeyh Raid Salah İsrail yetkilileri tarafından sorgulandılar.¹²

Türkiye Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ni olağanüstü toplantıya çağırarak İsrail'in Mavi Marmara gemisine düzenlediği saldırıyı kınayan ve Gazze'deki abluhanın kaldırılmasını içeren bir bildirenin yayınlanmasını sağladı. Mavi Marmara krizi Türkiye kamuoyunda da büyük tepki yarattı ve İstanbul'daki İsrail Başkonsolosluğu'nun önünde gösteriler uzun süre devam etti. Türkiye Tel Aviv Büyükelçisi Oğuz Çelikkol geri çağırılırken,¹³ Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu olayı "bizim 11 Eylülümüz" diye niteledi, İsrail'in tepkisi hakkında "devlet terörü" yorumu yaptı.¹⁴

Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği Mavi Marmara olayını araştırmak üzere Yeni Zelanda eski Başbakanı Geoffrey Palmer başkanlığında bir komisyon oluşturdu. Bu komisyonun hazırladığı Eylül 2011'de yayımlanan rapor iki ülkenin de olayla ilgili araştırma raporlarını içermekte ve ileride benzer durumlarla karşılaşılması için bir yol haritası da çizmekteydi. Raporla, "Abluka altında tutulan bölgenin çok uzağında, nihai uyarı yapılmadan İsrail askeri güçleri tarafından Mavi Marmara gemisine düzenlenen askeri operasyon ölçüsüz ve mantık dışıdır. Mavi Marmara gemisini ele geçirmek için İsrail askeri güçleri tarafından düzenlenen operasyonda dokuz yolcunun öldürülmesi ve birçok kişinin yaralanması kabul edilemez," ifadeleriyle 31 Mayıs 2010 tarihinde İsrail'den yaklaşık 70 mil uzakta uluslararası sularda meydana gelen bu olayda İsrail'in sorumluluğu olduğu belirtilmiştir.¹⁵

Bununla beraber yayımlanan raporda komisyon İsrail'in Gazze'den gelen tehditler karşısında kendini koruma hakkını tanıırken deniz abluhasını meşru bir güvenlik önlemi olarak kabul etti. Raporla "deniz abluhası Gazze'ye deniz yoluyla silah taşınmasını önlemek amacıyla yapılan, uluslararası hukuka uygun meşru bir güvenlik önlemi olup, uygulanması uluslararası hukukun gereksinimlerine uygundur" ifadesi yer aldı.¹⁶ Böylece filonun deniz abluhasını aşmaya çalışmakla pervasızca davrandığı belirtilerek Türkiye'nin tutumu eleştirildi.¹⁷ Filodaki

11 Umur Uzer, "Türkiye-İsrail İlişkilerinde Bunalım", Ortadoğu Etütleri, Cilt 2, Sayı 2, Ocak 2011, pp: 137-168.

12 UNGA A/HRC/15/21, Human Rights Council: Report of the International Fact-Finding Mission to Investigate Violations of International Law Resulting from the Israeli Attacks on the Flotilla, September 27, 2010, 19-21, 26, 28, 35, 38, 52-53.

13 "Tel Aviv Büyükelçisi Türkiye'de", 3 Haziran 2010, Hürriyet

14 "İsrail'in saldırısı bizim 11 Eylülümüz", 7 Haziran 2010, Milliyet

15 GPOT, (2011), "Palmer Raporu Sonrası İsrail-Türkiye İlişkileri", İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, http://www.gpotcenter.org/dosyalar/GPT2_IsrailTurkiye_IST_12OCT2011.pdf

16 Palmer, Geoffrey, Alvaro Uribe, Joseph Ciechanover Itzhar, Suleyman Ozdem Sanberk, (2011) Report of the Secretary General's Panel of Inquiry on the May 31, 2010, Flotilla Incident. September 2011. http://www.un.org/News/dh/infocus/middle_east/Gaza_Flotilla_Panel_Report.pdf (Self translation)

17 GPOT, (2011), "Palmer Raporu Sonrası İsrail-Türkiye İlişkileri", İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, http://www.gpotcenter.org/dosyalar/GPT2_IsrailTurkiye_IST_12OCT2011.pdf

aktivistlerin şiddete meyilli olmadıkları kabul edilirken “filoyu düzenleyenlerin, özellikle İHH’nin gerek davranışı gerekse bu filoyu düzenleme nedenleri hakkında ciddi kuşkularımız var” denildi. Rapor yaralanan iki İsrail askerine ateş edildiğini doğruladı ama ateş edene dair kesin kaynak bulunamadı. Raporda ölenlerden hiçbirinde ateşli silah bulunduğu dair kanıt olmadığı vurgulanırken İsrail basınında yer alan haberler İsrail askerlerine doğrudan ateş açıldığı yönünde oldu.¹⁸

İsrail kamu denetçisi ve devlet kontrolörü Micha Lindenstrauss 13 Haziran 2012’de yayınladığı 153 sayfalık raporunda, İsrail Başbakanı Netanyahu’nun operasyonla ilgili karar sürecinde ağır hatalar yaptığını savundu. Lindenstrauss, İsrail hükümetinin Mavi Marmara baskını öncesi tartışma ve karar verme süreçlerinin hatalarla dolu olduğunu vurgularken, Başbakan Netanyahu’nun İsrail ordusunun uyarılarını fazla ciddiye almadığına dikkat çekti.¹⁹ Saldırıya ilişkin olarak dönemin İsrail Genelkurmay Başkanı Rau Aluf Gabiel Ashknazi, Deniz Kuvvetleri Komutanı Eliezer Alfred Marom, İstihbarat Başkanı Amos Yadlin ve Hava Kuvvetleri Komutanı Avishay Levi’nin gıyabında yargılanmaları için İstanbul’da dava açıldı.²⁰ Mavi Marmara baskınının mağdurları ve İnsani Yardım Vakfı (İHH) da Lahey’deki Uluslararası Ceza Mahkemesi’ne İsrail hakkında suç duyurusunda bulundu. Ancak mahkeme eylemin savaş suçu kapsamında değerlendirilebilmesine rağmen soruşturma yapılması için yeterli yoğunlukta olmadığına karar verdi.²¹

Palmer komisyonu ilişkilerin normalleşmesi için İsrail’in üzüntüsünü belirtmesini ve gemide ölen dokuz kişinin ailelerine tazminat ödemesini önerdi. Türkiye ve İsrail temsilcileri raporun sonuna eklemeler yaparak farklı görüşlerini bildirdiler: Türkiye’nin temsilcisi Özdem Sanberk deniz ablukasının meşruiyetini ve rapordaki İHH’nin amaçlarının kuşkulu olduğu bulgusunu reddederken; İsrail’in temsilcisi Joseph Ciechanover ise İsrail askerlerinin kendilerini savunduklarını iddia etti.²² İki ülke arasındaki normalleşme sürecini başlatması amaçlanan Palmer Raporu İsrail’i koruduğu gerekçesi ile Türkiye tarafından imzalanmadı ve geçerli görülmedi. İsrail’in ölümlere sebebiyet verdiği için üzüntü ifadesini yeterli bulmayan Türkiye’nin resmi özür talebi İsrail tarafından o dönemde kabul edilmedi ve ilişkiler en alt seviyeye indirildi.

MAVİ MARMARA KRİZİ SONRASI

Mavi Marmara ve Davos krizi sonrasındaki süreçte, İsrail-Türkiye ilişkileri son dönem tarihinin belki de en gergin dönemini yaşadı. Eylül 2011’de Başbakan Erdoğan, Mavi Marmara saldırısının “savaş nedeni” olabileceğini açıkladı²³ ve Türk donanmasına Doğu Akdeniz’de “hareket özgürlüğünü güvence altına alma” emri verildi.²⁴ Kasım 2012’de ise, Türk Dışişleri Bakanlığı BM’yi İsrail’in Gazze’ye yönelik saldırıyı

18 “IDF Failed in Handling of Flotilla Video,” Jerusalem Post, June 13, 2012.

19 Ntvmsnbc, “Netanyahu’ya ‘Mavi Marmara’ suçlaması”, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25357843/> 13.06.2010

20 Aljazeera “Mavi Marmara davası başladı”, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/mavi-marmara-davasi-basladi>, 6.11.2012

21 Milliyet “Savaş suçu var soruşturma yok”, <http://www.milliyet.com.tr/-savas-sucu-var-sorusturma-yok-/dunya/detay/1966100/default.htm> 7.11.2014

22 Report of the Secretary General’s Panel of Inquiry on the May 31, 2010, Flotilla Incident. Geoffrey Palmer, Alvaro Uribe, Joseph Ciechanover Itzhar, Suleyman Ozdem Sanberk, September 2011, 3-4.

23 The Telegraph (London), “Turkey’s Recep Tayyip Erdogan saw ‘grounds for war’ with Israel after flotilla raid”, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/turkey/8757910/Turkeys-Recep-Tayyip-Erdogan-saw-grounds-for-war-with-Israel-after-flotilla-raid.html> 13.10. 2011.

24 The New York Times, “Report Finds Naval Blockade by Israel Legal but Faults Raid” http://www.nytimes.com/2011/09/02/world/middleeast/02flotilla.html?_r=0 Sept 02.09.2011

politikalarını durdurmaya çağırırken²⁵, Erdoğan İsrail'i "terörist devlet" olmakla suçladı.²⁶

Mavi Marmara olayını takip eden aylarda İsrail, Kudüs ve Ankara arasındaki gerilimi azaltmak için farklı formüller denedi ancak Türkiye'nin sunduğu şartlarda ısrar etmesi, ticaret haricindeki ikili ilişkilerin daha da gerilmesine sebep oldu. İsrail Başbakanı Netanyahu'nun özür dileme çabalarının ülke içindeki muhalefet ve Dışişleri Bakanı Avigdor Lieberman tarafından engellendiği iddia edildi.²⁷ Sonuç olarak, 2011 yılında diplomatik ilişkiler minimum düzeye indirildi, devam eden projeler sekteye uğradı ve askeri anlaşmalar askıya alındı.²⁸

İlginç bir şekilde iki ülke arasındaki siyasi ve diplomatik ilişkilerin kopuş noktasına gelmesinden en az karşılıklı ticaret etkilendi

ancak turist sayılarında ciddi dalgalanmalar oldu. İsrail ve Türkiye arasındaki ticaret hacmi 2008'de 3,4 milyar dolardan, 2011'de 4,4 milyar dolara yükseldi ve 2012'de yine 4 milyar doları geçti. 2013'ün ilk altı ayı boyunca İsrail Türkiye'nin en büyük 24'üncü ihracat noktasıyken 2014'ün aynı periyodunda 17'inci sıraya yükseldi. 2014 yılının ilk beş ayında İsrail ile olan ticaret bir önceki yıla göre 27% arttı.²⁹ Ancak iki ülke arasındaki diplomatik soğukluk turist hareketini etkiledi; Türkiye'yi ziyaret eden İsraili turist sayısı 2008'de 514.000 iken, 2009'da 311,000'e, 2010'da 109,000'e ve 2011'de 80,000'e geriledi.³⁰

İki ülke arasındaki diplomatik gerginliğe rağmen, çözüm için görüşmeler de devam etti. Dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu bu girişimlerin Gazze'de ateşkes sağlamak için yapılan çalışmalar olduğunu açıkladı.³¹ Mavi Marmara olayını takip eden üç yıl boyunca süren diplomatik gerginlik, Amerika Birleşik Devletleri'nin çabalarıyla yumuşama emareleri göstermeye başladı. Bunun öncesinde de iki ülke arasında üst düzey temaslar oldu. MİT Müsteşarı Hakan Fidan Kahire'de MOSSAD Şefi Tamir Pardo ile görüştü, Dışişleri Müsteşarı Feridun Sinirlioğlu ve İsrail Başbakanlık özel temsilcisi Joseph Ciechanover Cenevre'de iki kez bir araya geldiler.^{32 33}

25 (2012) "Turkey condemns Israeli attack on Gaza, demands halt", http://en.apa.az/xeber_turkey_condemns_israeli_attack_on_gaza...182563.html 15.11.2012

26 "PM: Turkey does not intend to negotiate with Israel on Gaza situation", <http://en.trend.az/azerbaijan/politics/2088855.html>, 16.11.2012

27 Matthew S. Cohen and Charles D. Freilich. "Breakdown and Possible Restart: Turkish-Israeli Relations under the AKP." *Israel Journal of Foreign Affairs*, Volume VIII, Number 1, 2014.

28 Türkiye 2008'de İsrail'den önce 15 milyon dolara iki İnsansız Hava Aracı (Heron) kiraladı, 2008'de ise Heron ihalesini İsrail'in milli savunma şirketi IMI (İsrail Aerospace Industries) aldı; 10 Heron için Türkiye 183 milyon dolar ödedi. 2009'da teslim edilen Heronlar Türkiye'nin Kuzey Irak'a yaptığı sınır ötesi operasyonda kullanıldı. Türkiye'nin M-60 tankları ile F-4 ve F-5 savaş uçaklarının modernizasyonu için İsrail ile anlaşıldı; bu kapsamda 54 tane F-4 savaş uçağının modernizasyonu için İsrail'le bir milyar doları aşan bir anlaşma yapıldı. 170 tane M-60 tankının modernizasyonu anlaşması ise 650 milyon dolara imzalandı. F-4 uçaklarının hareket eden cisimleri algılamasını sağlayan, Sentetik Açıklıklı Radar (SAR) sistemleri ihalesi 160 milyon dolara İsrail'e verilirken, F-4 ve F-16 uçaklarından alınan görüntülerin yere indirilmesini sağlayan Datalink 16 projesini de yine İsrail kazandı; Türkiye bunun için 120 milyon dolar ödedi. İki ülke arasında, askeri istihbarat alanında da 2008 yılında 167 milyon dolarlık anlaşma imzalandı.

29 Today's Zaman, (2014) "Turkish-Israeli trade booms amid Gaza debate", http://www.todayszaman.com/business_turkish-israeli-trade-booms-amid-gaza-debate_353447.html, 18.7.2014

30 Republic of Turkey, Ministry of Foreign Affairs, <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-israel%20.en.mfa>

31 Arbell, D. (2012) "The Beginning of a Turkish-Israeli Rapprochement?", *The Brookings Institute*, <http://www.brookings.edu/blogs/up-front/posts/2012/12/03-turkey-israel-arbell>, 3.12.2012

32 NTVMSNBC, (2012) MIT ve MOSSAD Kahire'de buluştu. <http://www.ntvmsnbc.com/id/25401834/>, 28.11.2012

33 Habertürk, (2010) Cenevre'de Barış Girişimleri, <http://www.haberturk.com/dunya/haber/578151-cenevrede-baris-girisimleri>, 05.12.2010

Ancak ABD başkanı Barack Obama'nın 22 Mart 2013 İsrail ziyaretine kadar İsrail'den beklenen özür gelmedi. Obama'nın bu ziyareti sırasında Başbakan Netanyahu Erdoğan'a telefon ederek Mavi Marmara gemisinin durdurulması sırasında kaybedilen hayatlar için üzüntülerini bildirdi ve yapılan "operasyon hataları" için özür diledi. Türkiye bu özrü kabul ederken, İsrail kurbanların ailelerine tazminat ödemeyi de taahhüt etti. Ayrıca Başbakan Netanyahu Gazze dâhil, Filistin topraklarına sivillerin girişlerine yönelik kısıtlamaların, barış devam ettiği sürece, kaldırılacağına dair söz verdi. Bunu, hızlı bir şekilde iki devlet arasında ilişkilerin normalleşeceğine dair bir açıklama izledi.³⁴ ABD Başkanı Obama Amerika'nın bölgedeki barışı sağlamak için İsrail ve Türkiye arasındaki ilişkilerin düzelmesine büyük önem verdiğini açıkladı.³⁵

Olumlu gelişmelere rağmen İsrail'in Gazze üzerindeki ablukayı kaldırmaya yanaşmaması ve Türkiye ile İsrail'in karşılıklı sert retoriğe devam etmesi ilişkilerin tamamen normalleşmesini engelledi. Zamanın Dışişleri Bakanı Davutoğlu, 9 Şubat 2014'te katıldığı bir televizyon programında son görüşmelerde görüş ayrılıklarının azaldığını belirterek 'Mavi Marmara'dan sonra ilişkilerin normalleşmeye en yakın olduğu dönemi yaşıyoruz' dedi. Ancak birkaç gün sonra Başbakan Erdoğan yaptığı bir açıklamada, Mavi Marmara tazminatı konusunda bir ilerleme sağlansa bile Gazze ablukası kaldırılmadan veya İsrail'in Gazze üzerindeki ambargosunun kalkacağı yazılı bir protokole bağlanmadan ilişkilerin normalleşmeyeceğini belirtti.³⁶ İsrail İstihbarat

Bakanı Yuval Steinitz ise bir anlaşmaya varılamamasının "Erdoğan'ın hatası" olduğunu söyledi.³⁷ Tüm bu gelişmeler ve yakınlaşma çabalarının ardından İsrail'in Temmuz 2014'te Gazze'ye düzenlediği askeri harekât sonucunda çoğu kadın ve çocuk 2000'den fazla Filistinlinin yaşamını yitirmesiyle belli bir aşamaya gelen İsrail-Türkiye ilişkileri tekrar koptu. İsrail'in Gazze'ye yönelik politikasında değişikliğe gitmemesi, katı ambargo ve askeri harekâtlar ile bölgeyi abluka altında tutmaya devam etmesi halinde İsrail-Türkiye ilişkilerinde yakın gelecekte siyasi anlamda olumlu bir gelişme yaşanması pek mümkün görünmüyor. Nitekim yakın zamanda bölgede gerginliğin artması sonucu İsrail'in Mescid-i Aksa'ya düzenlediği operasyonu Cumhurbaşkanı Erdoğan "bağışlanamaz bir eylem" ve "barbarlık" olarak niteledi.³⁸

SONUÇ YERİNE

Görünen o ki İsrail-Türkiye ilişkilerinde şu aşamada yapılabilecek tek şey ilişkilerin daha da fazla yara almasına yol açabilecek eylem ve söylemlerden kaçınmak, iki ülkenin hayati addettiği çıkarlara karşı mümkün olduğunca hassasiyet göstermektir. Filistin sorununun çözümünün mümkün olduğu bir dünyada iki ülke siyasi ilişkilerinin çok daha yakın olabileceğini söylemek sanırız büyük bir kehanet olmayacaktır. Ancak 1949'dan bu yana ilişkilerin seyri düşünüldüğünde Filistin sorunu ile İsrail-Türkiye ilişkilerini birbirinden ayırmanın çok zor olduğu görülecektir. İlişkilerin gelişmesi çözüm sürecinde yaşanan ilerlemelerle mümkün olmuştur.

İlişkilerdeki dalgalanmalar Türkiye'deki AKP iktidarından çok öncesinde başlamaktadır.

34 (2013) "Israel, America and Turkey: A useful first step", <http://www.jta.org/2013/03/22/the-archive-blog/israel-and-turkey-a-short-history-of-a-tense-relationship>, 30.3.2013

35 Sidner, S. (2013) "Israel to Turkey: We apologize for deadly raid on Gaza-bound flotilla", CNN, <http://edition.cnn.com/2013/03/22/world/meast/israel-turkey-apology/>, 24.3.2013

36 <http://www.aktifhaber.com/erdoganin-gazze-sartina-israilden-yanit-933960h.htm>

37 Eurasianet, (2014) "Turkey: Will Erdogan Sink Reconciliation Process with Israel?", <http://www.eurasianet.org/node/68044>, 13.2.2014

38 Milliyet. "Erdoğan'dan İsrail'e sert tepki: Bu eylem asla affedilemez", <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-dan-israil-e-sert-tepki-/siyaset/detay/1966447/default.htm>, 7.11.2014

Sorumluluğu AKP'nin aidiyet politikalarında ve siyasal tercihlerinde aramak çok gerçekçi görünmemektedir. Aynı iktidarın İsrail Cumhurbaşkanı Peres'i TBMM'de ağırladığını, 2005 yılında Başbakan Erdoğan'ın İsrail'e resmi bir ziyaret yaptığını ve anti-semitizmi kınadığını unutmamak gerekmektedir. Ancak ilişkilerdeki tikanıklığın sürmesi aradaki uçurumun derinleşmesine yol açabilecek, Mavi Marmara müdahalesi ardından başlatılan hukuki sürecin doğuracağı sonuçlar iki ülke ilişkilerini daha da derinden etkileyebilecektir.

İsrail'de Temmuz ayında, son Gazze müdahalesinden hemen önce yaptığımız görüşmelerde İsraililerin sürecinin uzaması halinde ortaya çıkabilecek sorunların bilincinde oldukları ve tam da bu nedenle Türkiye ile ilişkilerin normalleşmesi taraftarı oldukları gözlemleniyordu, ancak Gazze müdahalesi ile kısa vadede iyileşme yaşanmasının mümkün olmadığı görüldü. İsrail'de "Türkiye ile konuşmanın getireceği faydanın, verebileceği zarardan daha fazla" olduğu tezi siyasetten ekonomiye kadar geniş bir alanda dile getiriliyor. Her ne kadar iki ülke arasındaki gerginlikten en az ekonomik ilişkilerin etkilendiği söylene de, dikkat çekilen nokta karşılıklı çıkara dayalı eski ticaret ilişkilerinin devam ettiği, ancak yatırımların neredeyse durma noktasına geldiği ve potansiyel yeni alanlarda girişimlerin hemen hemen hiç olmadığı yönünde.

Enerji işbirliği bu alanlar arasında en çok gündemde olanı. Akdeniz havzasında yeni keşfedilmiş olan doğal gaz rezervlerinin sadece Doğu Akdeniz bölgesinin enerji politikalarını değil, Avrupa, Orta Doğu ve Güney Kafkasya bölgelerini de etkilemesi beklenmekte. Doğu Akdeniz havzasında, Gazze, İsrail, Lübnan, Suriye ve Kıbrıs'ın açıklarındaki bölgeleri de içine alan Tamar (2009), Leviathan (2010) ve Cyrus-A (2011) sahalarındaki yeni keşifler, enerji siyasetine yeni bir boyut kazandırdı.³⁹ Yeni

keşfedilmiş olan bu kaynaklar, bölgenin doğal gaz ihtiyacını karşılamanın yanı sıra, Avrupa ve Türkiye'ye giden doğal kaynakların tedarik ve güzergâhında çeşitliliğe yol açma potansiyeline de sahip.

Enerjinin yanı sıra inovasyon teknolojileri ve ekolojik çalışmalar potansiyel ortak yatırım ve işbirliği alanları olarak gösteriliyor. İlişkilerde kapsamlı bir anlaşma sağlanabilmesi halinde Türkiye ile sivil, şeffaf, ekonomik ve toplumsal ilişkilerin ön planda olduğu bir ilişki kurma arzusu olduğunu söylemek mümkün. Ancak tüm bunların konuşulmaya başlanması için dahi iki ülke arasındaki mevcut tikanıklığın aşılması şart.

Arap Baharı sonrasında doğan jeopolitik boşluktan yararlanarak ortaya çıkan radikal hareketler de aslında iki ülkenin ortak bir stratejik vizyonda buluşmasını gerekli kılmaktadır. İlişkilerin kopukluğunun tarafları, Irak ve Suriye'deki sorunları diğerinin aleyhine kullanmaya teşvik edebileceği, bunun da daha çok soruna yol açabileceği dikkate alınmalıdır. Ayrıca belirtildiği gibi İsrail-Türkiye ilişkilerinin siyasi ayağında kaydedilecek bir gelişmenin Akdeniz'deki hidrokarbon yataklarının işletilmesini kolaylaştıracağı, dünya pazarlarına ulaştırılmasında kullanılacak ekonomik açıdan makul alternatifleri çoğaltabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

KRONOLOJİ

1949: Türkiye İsrail'i tanıdı.

1956: İsrail'in Mısır'ı işgal etmesi üzerine diplomatik ilişkiler en alt düzey olan maslahatgüzarlık seviyesine indirildi.

1967: İkinci Arap – İsrail savaşında Türkiye kendi topraklarında bulunan ve ABD'nin kullanımında olan İncirlik üssünün İsrail tarafından kullanılmasına izin vermedi.

1975: FKÖ Siyasi Büro Şefi Faruk Kaddumi Ankara'yı ziyaret etti.

1976: Türkiye İstanbul'da gerçekleşen İslam Konferansı Örgütü toplantısı sırasında FKÖ'nün Ankara'da temsilcilik açmasına izin verdi.

³⁹ Okumuş, O.,(2013), "Changing prospects for natural gas in the Eastern Mediterranean" interview with Dr. Sohbet Karbuz, European Energy Review

1979: Yaser Arafat Ankara’da Ecevit ile görüştü.

1980: İsrail Kudüs’ü ‘bölünmez ve ebedi’ başkenti ilan etti.

1982: Türkiye, İsrail’in Lübnan’ı işgali sırasında Sabra ve Şatilla kamplarında yaptığı katliamı kınadı.

1988: FKÖ Filistin Devletini ilan etti ve Türkiye devleti tanıyan ilk ülkelerden biri oldu.

1991: Türkiye İsrail ile olan diplomatik ilişkilerini yeniden büyükelçilik düzeyine yükseltti.

1992: Büyükelçi Ekrem Güvendiren güven mektubunu İsrail Cumhurbaşkanı Haim Herzong’a 23 Mart’ta sundu.

1996: İki ülke arasında Askeri İşbirliği Anlaşması imzalandı.

1999: 17 Ağustos depremi sonrasında İsrail Türkiye’ye yardım gönderen öncü ülkelerden oldu.

2002: Türk Silahlı Kuvvetlerine ait 12 adet M-60 tankının modernizasyonu projesini İsrailli bir firma üstlendi.

2004: Manavgat Nehri’nden İsrail’e su satılması projesi anlaşmaya bağlandı.

2006: Hamas Siyasi Büro Şefi Halit Meşal Ankara’da ağırlandı.

2007: Mahmur Abbas ve Şimon Peres aynı zamanda TBMM’yi ziyaret etti.

2008: Ehud Olmert, Suriye ile yapılacak barış görüşmelerini konuşmak için Ankara’yı ziyaret etti.

2009: Davos Zirvesi sırasında Erdoğan İsrail Cumhurbaşkanı Peres’in konuşmasına ‘one minute’ diyerek itiraz etti ve salonu terk etti.

2010: Gazze Şeridi’ndeki saldırılarda zarar gören yerel halka yardım götürülen Mavi Marmara isimli gemi uluslararası sularda İsrail silahlı kuvvetleri tarafından saldırıya uğradı.

2011: Mavi Marmara olayını araştırmak için kurulan Birleşmiş Milletlere bağlı soruşturma komisyonu Palmer Raporu’nu yayımlandı.

2012: MİT Müsteşarı Hakan Fidan Kahire’de MOSSAD Şefi Tamir Pardo ile görüştü.

2012: Netanyahu Erdoğan’ı arayarak Mavi Marmara gemisinin durdurulması sırasında kaybedilen hayatlar için üzüntülerini bildirdi ve yapılan “operasyon hataları” için özür diledi.

2014: Şubat ayında Davutoğlu katıldığı bir televizyon programında İsrail ile ilişkilerin normalleştiği bir dönemde olduğunu belirtti.

2014: Temmuz ayında Gazze’ye düzenlenen askeri harekât ve 2000’den fazla Filistinlinin hayatını kaybetmesiyle ile ikili ilişkiler tekrar koptu.

BİBLİYOGRAFYA

Akçay, E., & Anlı, İ. A. (2013). “İsrail: Türkiye’siz Güvenlik”, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, pp: 155-162.

Aktifhaber, (2014) “Erdoğan’ın Gazze şartına İsrail’den yanıt?” <http://www.aktifhaber.com/erdoganin-gazze-sartina-israilden-yanit-933960h.htm>, 13.02.2014

Aljazeera, (2012), “Mavi Marmara davası başladı”, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/mavi-marmara-davasi-basladi>, 6.11.2012

Arbell, D. (2012) “The Beginning of a Turkish-Israeli Rapprochement?”, The Brookings Institute, <http://www.brookings.edu/blogs/up-front/posts/2012/12/03-turkey-israel-arbell>, 3.12.2012

Aytürk, İlker. (2011) “The Coming of an Ice Age?, Turkish-Israeli Relations Since 2002”, *Turkish Studies*, 12:4, , pp: 676

AZTM, (2012), “Turkey condemns Israeli attack on Gaza, demands halt”, http://en.apa.az/xeber_turkey_condemns_israeli_attack_on_gaza...182563.html, 15.11.2012

AZTM (2012), “PM: Turkey does not intend to negotiate with Israel on Gaza situation”, <http://en.trend.az/azerbaijan/politics/2088855.html>, 16.11.2012

B’Tselem, The Israeli Information Center for Human Rights in the Occupied Territories Statistics, accessed on 17.11.2014. <http://www.btselem.org/statistics/fatalities/during-cast-lead/by-date-of-event>

Cohen, Matthew S. and Freilich, Charles D. (2014) “Breakdown and Possible Restart: Turkish-Israeli

- Relations under the AKP.” *Israel Journal of Foreign Affairs*, Volume VIII, Number 1, 2014.
- Çelikkol, O. (2014), *One Minute'ten Mavi Marmara'ya: Türkiye – İsrail İlişkiler*, Doğan Kitap, İstanbul
- Eligür, Banu. (2012) “Crisis in Turkish–Israeli Relations (December 2008–June 2011): From Partnership to Enmity”, *Middle Eastern Studies*, 48:3, pp: 431
- Eurasianet, (2014) “Turkey: Will Erdogan Sink Reconciliation Process with Israel?”, <http://www.eurasianet.org/node/68044>, 13.2.2014
- GPOT, (2011), “Palmer Raporu Sonrası İsrail-Türkiye İlişkileri”, *İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları*, http://www.gpotcenter.org/dosyalar/GPT2_IsrailTurkiye-IST_12OCT2011.pdf
- Habertürk, (2010) “Cenevre’de Barış Girişimleri”, <http://www.haberturk.com/dunya/haber/578151-cenevrede-baris-girisimleri>, 05.12.2010
- Hürriyet (2010), “Tel Aviv Büyükelçisi Türkiye’de”, 3 Haziran 2010
- Jerusalem Post, (2012), “IDF Failed in Handling of Flotilla Video,” June 13, 2012.
- Milliyet (2007) “Memleket İsterim”, <http://www.milliyet.com.tr/2007/11/15/yazar/sazak.html> 15.11.2007
- Milliyet (2010), “İsrail’in saldırısı bizim 11 Eylül’ümüz”, 7 Haziran 2010
- Milliyet (2014), “Savaş suçu var soruşturma yok”, <http://www.milliyet.com.tr/-savas-sucu-var-sorusturma-yok-/dunya/detay/1966100/default.htm>, 7.11.2014
- Milliyet, (2014) “Erdoğan’dan İsraille sert tepki: Bu eylem asla affedilemez”, <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-dan-israil-e-sert-tepki-/siyaset/detay/1966447/default.htm>, 7.11.2014
- Ntvmsnbc (2010), “Netanyahu’ya ‘Mavi Marmara’ suçlaması”, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25357843/>, 13.06.2010
- Ntvmsnbc, (2012) “MIT ve MOSSAD Kahire’de buluştu”, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25401834/>, 28.11.2012
- Okumuş, O.,(2013), “Changing prospects for natural gas in the Eastern Mediterranean” interview with Dr. Sohbət Karbuz, *European Energy Review*
- Palmer, Geoffrey, Alvaro Uribe, Joseph Ciecchanover Itzhar, Suleyman Ozdem Sanberk, (2011) *Report of the Secretary General’s Panel of Inquiry on the May 31, 2010, Flotilla Incident*. September 2011. http://www.un.org/News/dh/infocus/middle_east/Gaza_Flotilla_Panel_Report.pdf
- Republic of Turkey, Ministry of Foreign Affairs, <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-israel%20.en.mfa>
- S. D. Enstitüsü ve Koordinatörlüğü, U. İ. (2011). “Türkiye-İsrail İlişkileri”. *SDE Analiz*, pp: 16-43.
- Sidner, S. (2013) “Israel to Turkey: We apologize for deadly raid on Gaza-bound flotilla”, CNN, <http://edition.cnn.com/2013/03/22/world/meast/israel-turkey-apology/>, 24.3.2013
- The New York Times, (2011), “Report Finds Naval Blockade by Israel Legal but Faults Raid” http://www.nytimes.com/2011/09/02/world/middleeast/02flotilla.html?_r=0Sept, 02.09.2011
- The Telegraph (London), (2011) “Turkey’s Recep Tayyip Erdogan saw ‘grounds for war’ with Israel after flotilla raid”, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/turkey/8757910/Turkeys-Recep-Tayyip-Erdogan-saw-grounds-for-war-with-Israel-after-flotilla-raid.html>, 13.10. 2011.
- Today’s Zaman (2014) “Turkish-Israeli trade booms amid Gaza debate”, http://www.todayszaman.com/business_turkish-israeli-trade-booms-amid-gaza-debate_353447.html, 18.7.2014
- UNGA A/HRC/15/21, *Human Rights Council: Report of the International Fact-Finding Mission to Investigate Violations of International Law Resulting from the Israeli Attacks on the Flotilla*, September 27, 2010, page: 19-21, 26, 28, 35, 38, 52-53.
- Üzer, Umut. “Türkiye-İsrail İlişkilerinde Bunalım”, *Ortaoğu Etütleri*, Cilt 2, Sayı 2, Ocak 2011, pp: 137-168.
- Winkler, J. (2013), “İsrail, America and Turkey: A useful first step”, <http://www.jta.org/2013/03/22/the-archive-blog/israel-and-turkey-a-short-history-of-a-tense-relationship>, 30.3.2013

TESEV

Mecidiye Mah. Dereboyu Cad.
No.41 Kat.2 34347
Ortaköy-Beşiktaş/İstanbul
T +90 212 292 89 03
F +90 212 292 90 46
www.tesev.org.tr

TESEV HAKKINDA

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) bağımsız bir sivil toplum örgütü olarak, Türkiye'nin acil çözüm bekleyen sosyal, kültürel, politik ve ekonomik sorunları üzerine çalışmalar yürütür. 1994 yılında bir düşünce üretim merkezi olarak İstanbul'da kurulan TESEV, Türkiye'de politika eksenli diyalog ve araştırma kanallarını kullanarak bilimsel çalışmalara dayalı bulgular ile politika yapım süreci arasında bir köprü görevi görmeyi amaçlamaktadır.

TESEV Dış Politika Programı, Türkiye'de dış politika yapım sürecine katkı sağlamak ve bu alanda diyalog ortamının yaratılması için çalışmaktadır. Çalışmaları dört ana alan üzerine yoğunlaşmaktadır: İkili İlişkiler, Türkiye ve Yakın Çevresi, Algı Araştırmaları ve Avrupa Birliği. Bu alanlar altında Türkiye'nin AB katılım sürecine, Türkiye-Ortadoğu ilişkilerine, Kafkaslarda istikrarın sağlanmasına, Kıbrıs sorununa ve dış politikanın kamuoyu tarafından nasıl algılandığına odaklanılmaktadır.

Copyright © Aralık 2014

Bu yayının tüm hakları saklıdır. Yayının hiçbir bölümü Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı'nın (TESEV) izni olmadan elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt veya bilgi depolama, vb.) yollarla çoğaltılamaz.

Bu yayında yer alan görüşler yazara aittir ve bir kurum olarak TESEV'in görüşleri ile kısmen ya da tamamen örtüşmeyebilir.

Dış Politika Programı, bu yayının hazırlanmasına ve tanıtılmasına katkılarından ötürü Chrest Vakfı'na ve TESEV Yüksek Danışma Kurulu'na teşekkür eder.